Philology Matters / ISSN: 1994 – 4233 / E-ISSN: 2181–1237
Uzbekistan State World Languages University
2026 Vol. 1 No. M 2/1
LINGUISTICS
MAXSUS SON

Islomjon Umrzaqov – PhD, dotsent

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti (Namangan, O'zbekiston)
E-mail: islomumrzakov0101@gmail.com
ORCID: 0009-0001-8040-8270

"JANUB RENESSANSI" DAVRI ASARLARIDA BADIIY MAKON VA ZAMON POETIKASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr Amerika adabiyotining asosiy estetik yo'nalishlaridan biri bo'lgan "Janub Renessansi" davriga oid asarlarda badiiy makon va zamon poetikasi Uilyam Folknerning ijodi misolida keng talqin etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Folkner asarlarida xronotopning poetik roli, vaqt va makon kategoriyalarining qahramonlarning ruhiy holatiga va tarixiy xotirani ifodalashdagi ahamiyatini aniqlashdir. Tadqiqot jarayonida matnni tahlil qilish, qiyosiy-tipologik metodlar, hermenevtik yondashuv hamda tarixiy-kontekstual va poetik tahlil usullari qo'llanildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Folknerning asarlarida vaqt an'anaviy xronologik tartibda emas, balki retrospektiv, bo'lak-bolak va psixologik usulda ifodalanadi. Yozuvchining poetikasida makon faqat oddiy bir geografik joy emas, balki tarixiy, ijtimoiy va semantik ma'no bilan boyitilgan murakkab tizim sifatida talqin etiladi. Aynan shu sababli, Yoknapatafa hududi Amerika janubining tarixiy modeli sifatida shakllangan. U irqiy ziddiyatlar, ijtimoiy tanazzul, tarixiy travma va insonning ichki yolg'izligini badiiy jihatdan aks ettiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Folknerning asarlarida xronotop qahramonlarning psixologiyasi, tarixiy xotira va jamiyat inqirozini ifodalovchi asosiy poetik tushuncha hisoblanadi.

Kalit so'zlar: badiiy zamon, makon, xronotop, narrativ struktura, retrospektiv vaqt.

Islomjon Umrzakov – PhD, associate professor
Namangan State Institute of Foreign Languages named after Ishokkhon Ibrat
(Namangan, Uzbekistan)

POETICS OF ARTISTIC SPACE AND TIME IN THE LITERATURE OF THE SOUTHERN RENAISSANCE PERIOD

Abstract. The objective of this article will be to analyze the artistry of space and time in literary work of the "Southern Renaissance" movement, based on an examination of the works of William Faulkner. This article employs several methodologies including a textual analysis, a comparative methodology, a hermeneutic methodology, and contextual-historical methodology. These methodologies allow for a determination of the role and functionality of both categories of space and time in Faulkner's artistic systems. Based upon these methodologies, the findings from this study reveal that in Faulkner's works, space and time serve as significant poetic categories. Additionally, due to the non-linear, multi-layered, and cyclical nature of his depiction of time; the complexities in terms of composition are evident. In addition to providing the setting for events occurring within the narrative; Faulkner's artistic space is viewed by researchers as having symbolic and semantic significance. Through the utilization of the category of chronotopes (the combination of spatial and temporal characteristics); researchers have been able to provide insight into the internal experiences of characters, their emotional/psychological conflict(s), as well as the problematics associated with the development of their individual identities.

Keywords: artistic time, space, chronotope, narrative structure, retrospective time.

Исломжон Умрзаков – PhD, доцент
Наманганский государственный институт иностранных языков имени Исхакхана Ибрата
(Наманган, Узбекистан)

ПОЭТИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА И ВРЕМЕНИ В ЛИТЕРАТУРЕ ПЕРИОДА «ЮЖНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ»

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема поэтики художественного пространства и времени в произведениях периода «Южного Возрождения» в американской литературе XX века на примере творчества Уильяма Фолкнера. В исследовании применяются методы текстуального анализа, сравнительно-аналитический метод, герменевтический подход, а также историко-контекстуальный анализ, что позволяет определить место и функциональную значимость категорий пространства и времени в художественной системе произведений. Результаты исследования показывают, что в творчестве Фолкнера художественное пространство и время выступают в качестве центральных поэтических категорий, при этом нелинейный, многослойный и циклический характер времени приводит к усложнению композиционной структуры произведений. Художественное пространство интерпретируется не только как среда развёртывания событий, но и как система, обладающая глубокой символико-семантической нагрузкой. В частности, через категорию хронотопа раскрываются внутренние переживания персонажей, их психологические конфликты и проблема личностной идентичности.

Ключевые слова: художественное время, пространство, хронотоп, нарративная структура, ретроспективное время.

KIRISH

XX asr adabiyotshunosligida badiiy makon va zamon kategoriyalari alohida ilmiy e'tiborni qozongan muhim nazariy masalalardan biri sifatida paydo bo‘ldi. Zamonaviylik va postmodernizm davrida insonning borliqni tushunish usuli yanada murakkablashganligi sababli, adabiy matnlaridagi makon va zamonning funksional xususiyatlari ham o‘zgarishga yuz tutdi. Natijada, vaqt oddiy ketma-ketlik emas, balki inson ongining ichki dinamikasi, xotira, ruhiy azob va shaxsiy tajribalar bilan bog‘liq murakkab poetik tushuncha sifatida ko‘rilishi boshlanadi. Makonning voqealari sodir bo‘lishdan tashqari, estetik, falsafiy va ramziy ma'no tadqiq qilinadi (Bakhtin, 1981).

Amerika adabiyotida “Janub Renessansi” yo‘nalishi aynan mana shu murakkab poetik fikrlar rivojlanayotgan davrda shakllandi. Ushbu adabiy yo‘nalish Amerika janubidagi tarixiy fojialar, fuqarolar urushi natijasida kelib chiqqan ijtimoiy tanazzul, irqiy segregatsiya, tarixiy xotira va inson ruhiyatidagi ichki ziddiyatlarni chuqur badiiy tahlil qilish bilan ajralib turadi. Bu oqimning mashhur vakillaridan biri Uilyam Folkner hisoblanadi. Yozuvchi o‘z asarlarida san’at makoni va vaqtni murakkab hikoya tizimi orqali ifodalab, zamonaviy poetikaning yangicha modelini yaratdi. Folkner ijodining muhim jihatlaridan biri shundaki, unda makon va zamon hech qanday oddiy tasvir vositasi sifatida qolmaydi. U qahramonlarning ichki his-tuyg‘ularini va tarixiy xotiralarini yoritishda markaziy rol o‘ynovchi poetik mexanizmga aylanadi. Ayniqsa, yozuvchi yaratilgan Yoknapatofa hududi Janubiy Amerika uchun ramziy bir model sifatida ko‘rinadi. Bu yerda tarixiy travma, ijtimoiy pasayish va insonning ichki yolg‘izligi aks etgan.

Adabiyotshunoslik sohasida makon va zamon masalalariga M. M. Baxtin tomonidan birinchi marta ilmiy nuqtai nazardan yondoshilgan. Olim "xronotop" atamasini ilmiy muomalaga kiritib, badiiy matnda makon va zamonning uzviyligini isbotladı (Bakhtin, 1981). Bakhtinning fikricha, xronotop badiiy asarning ichki tuzilishi va poetik mohiyatini belgilovchi eng muhim elementlardan biri hisoblanadi. Keyinchalik, Lotman (1977), Halizev (2002) va Tamarchenko (2008) kabi olimlar ushbu nazariyani yanada chuqurlashtirdilar.

Folknerning vaqt tasviri ko‘plab tadqiqotchilarning e’tiborini jalb qilgan. Abel

(1957) o‘z asarlarida “muzlatilgan vaqt” tushunchasiga e’tibor qaratgan bo‘lsa, Kartiganer (1970) esa vaqtning kompozitsion tuzilishdagi rolini tahlil qilgan. Tadqiqotchilar Folkner asarlarida vaqtning siklik, fragmentar va subyektiv xususiyatlarga ega ekanligini ta’kidlaydilar. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi “Janub Renessansi” davrida yaratilgan asarlarda badiiy makon va vaqt poetikasini Uilyam Folkner ijodi misolida chuqur tahlil qilishdir. Tadqiqot jarayonida yozuvchining makon va zamon bilan ishlash uslubi, xronotopning poetik roli hamda qahramon ruhiyatini ochishda uning ahamiyati tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Badiiy makon va zamon masalasi XX asr adabiyotshunosligida muhim teorik yo‘nalishlardan biri sanaladi. Ushbu mavzuni ilmiy ravishda chuqur o‘rganish bilan shug‘ullangan tadqiqotchilardan biri M. M. Baxtin bo‘lib, u xronotop nazariyasini yaratdi. Olimlar vaqt va makonni badiiy matnda bir-biridan ajralmas ikki element sifatida ko‘rishadi. Har bir obraz yoki voqea aniq bir makon va zamonda kelyapti hamda u yerda rivojlanmoqda (Bakhtin, 1981). Lotman (1977) makonni semantik belgilar tizimi sifatida tadqiq etib, uni muallifning estetika fikri va dunyoqarashini aks ettiruvchi model sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, makon matnning ichki tuzilishini belgilovchi semiosfera markazlaridan biri hisoblanadi. Folknerning poetikasi ustida ishlovchi olimlar uning asarlarida vaqtning murakkab tabiati haqida alohida to‘xtaladilar. Abel (1957) “Light in August” romanida vaqtning turg‘unlashtirilgan va muzlatilgan holatini o‘rganadi. Kartiganer (1970) Folknerning poetikasida vaqtni kompozitsion mexanizm sifatida o‘z faoliyatini bajarishini belgilaydi. Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

- matnli tahlil;- qiyosiy va tipologik usul;- poeziya tahlili;- hermenevtik yondashuv;- tarixiy-kontekstual tahlil;- semantik tahlil.

Tadqiqot uchun quyidagi Uilyam Folkner asarlari tanlandi:

- The Sound and the Fury- A Rose for Emily- Light in August- Absalom, Absalom!

MUHOKAMA

Tahlillar shuni ta'kidlaydi, Uilyam Folknerning asarlarida badiiy makon va zamon faqat oddiy tasvir vositalari emas, balki yozuvchining poetikasining asosiy estetik tizimini tashkil etadi. Yozuvchilarning asarlarida vaqtning chiziqli emasligi qahramonlarning ichki hissiyotlari bilan bevosita bog‘lanadi. Shunga ko‘ra, voqealar chronologik tartibda emas, balki xotira, assotsiatsiyalar va ong oqimi orqali belgilanadi. Misol uchun, “The Sound and the Fury” romanida vaqt bir necha psixologik qatlamlar asosida shakllanadi. Har bir qahramon voqealarni o‘z ruhiy holatlari va xotiralari orqali tushunadi. Benji bo‘limida, vaqt to‘liq psixologik xarakterga ega bo‘lib, o‘tmish va hozirgi zamon orasidagi chegara yo‘qoladi. Quentin bo‘limida vaqt inson ruhiyatidagi fojealarning muhim manbai sifatida ko‘rsatiladi. Qahramon o‘tgan davrdan qocha olmaydi va vaqt uning ichki bezovtaliklariga sabab bo‘ladi.

Folknerning “A Rose for Emily” asarida ham vaqt retrospektiv xususiyatga ega. Hikoya Emiliyning o‘limi bilan boshlangan. Keyinchalik uning hayoti xotiralar orqali oqibatda qayta namoyon bo‘ladi. Bu holat kitobxonni voqealarni mustaqil ravishda tiklashga undaydi. Yozuvchi vaqtning an'anaviy tashkil etilishiga aralashish orqali inson xotirasining murakkabligini ochib beradi. Tahlillar davomida yozuvchining yaratilgan Yoknapatofa hududi o‘ziga xos poetik tizim sifatida ko‘rinayotganini ko‘rdik. Bu hudud haqiqiy geografik joydan ko‘ra kengroq semantik ma'noga ega bo‘lib, Amerika janubining tarixiy modelini aks ettiradi. Ushbu makonda tarixiy og‘ish, irqiy ziddiyatlar, ma’naviy inqiroz va insonning ichki yolg‘izligi aks etadi.

Falkner poetikasida makon qahramonning ruhiy holati bilan yaqin aloqada. Xarobalar, suvli plantatsiyalar, yopiq xonalar va bo‘sh ko‘chalar qahramonlarning ichki azob-uqubatlarini aks ettiradi. Xususan, Emili yashaydigan qadimgi uy janubiy aristokratiyasining pasayishi ramzi sifatida qaraladi. Folkner asarlarida tarixiy xotira muhim poetik tushuncha sifatida o‘z ifodasini topadi. Qahramonlar o‘tgan davr bilan bog‘liq bo‘lib, tarix ularning ruhiyatida doimiy ravishda mavjuddir. Bu holat yozuvchining poetikasida vaqtning aylanish xarakterini ko‘rsatadi. Tahlillar Folkner ijodida xronotopning nafaqat kompozitsion, balki falsafiy ahamiyatini ham ochib beradi. Yozuvchi makon va zamon orqali insonning mavjudlik muammolarini, tarixiy fojalarni

hamda identitet inqirozlarini san’atkorona talqin qiladi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida Uilyam Folknerning asarlarida badiiy makon va zamon poetikasining bir qator ilmiy jihatlari aniqlangan.

Birinchidan, yozuvchining uslubida vaqt an'anaviy xronologik modelga asoslanmay, balki psixologik va retrospektiv tizimda shakllanadi. Bu esa voqealarning obyektiv emas, balki subyektiv xususiyatga ega bo‘lishiga olib keladi.

Ikkinchidan, Folkner asarlarida makon ramziy va semantik tizim sifatida ko‘rinadi. Makon qahramonlarning ruhiy holatini, tarixiy xotiralarni va jamiyatdagi inqirozni ifodalovchi estetik vosita vazifasini bajaradi. Yozuvchi poetikasida xronotop, qahramonning identitetini shakllantiradigan asosiy poetik kategoriya sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, retrospektiv syujet va ong oqimi texnikasi vaqtning psixologik tabiati ustidan ta'sirni kuchaytiradi.

Jadval 1.

Folkner asarlarida badiiy makon va zamon poetikasining asosiy xususiyatlari

Asar nomi	Zamon modeli	Makon modeli	Poetik vazifa	Psixologik funksiya
A Rose for Emily	Retrospektiv va fragmentar vaqt	Tanazzulga yuz tutgan janub makoni	Tarixiy xotirani tiklash	Yolg‘izlik va ruhiy izolyatsiyani kuchaytiradi
The Sound and the Fury	Psixologik va subyektiv vaqt	Ichki ruhiy makon	Ong oqimi poetikasini yaratish	Identitet inqirozini ifodalaydi
Light in August	Siklik va ko‘p qatlamli vaqt	Irqiy ziddiyat makoni	Janub fojeasini yoritish	Begonalashuv hissini kuchaytiradi
Absalom, Absalom!	Tarixiy va ko‘p ovozli vaqt	Tarixiy xotira makoni	O‘tmish va hozirgi zamonni integratsiyalash	Tarixiy travmani yuzaga chiqaradi

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy poetik qonuniyatlar aniqlanib olingan:

- Vaqtning psixologik xususiyatlari;- Makonning ramziyligi va semantik ahamiyati;- Retrospektiv syujet ustuvorligi;- Tarixiy xotira dominantligi;- Modernistik narrativning murakkab tuzilishi;- Qahramon ruhiyatining makon bilan bog‘liq tasviri. Tarix va shaxsiy ongning integratsiyasi.

Shu bilan birga, tahlillar Folknerning asarlarida badiiy makon va vaqt qahramonlarning ichki ruhiy parchalanuvini ifodalashda muhim estetik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Bundan tashqari, yopiq joylarning ko‘pligi qahramonlarning ruhiy izolyatsiyasini aks ettirishga yordam beradi.

XULOSA

Umuman olganda, “Janub Renessansi” davri adabiyotida badiiy makon va zamon ifodalari muhim estetik va falsafiy ahamiyat kasb etadi. Uilyam Folkner ijodida xronotop murakkab badiiy tizim sifatida rivojlanib, inson ruhiyatini, tarixiy xotirani va jamiyat muammolarini chuqur tahlil qilish imkonini taqdim etadi. Tadqiqot ko‘rsatmoqda, Folknerning asarlarida vaqt an'anaviy xronologik tartib o‘rniga subyektiv va psixologik tuzilma orqali ifodalanadi. Makon esa faqatgina oddiy geografik joy emas, balki tarixiy va semantik tizim sifatida harakat qiladi. Yozuvchi yaratgan Yoknapatofa mintaqasi Amerika janubining tarixiy modelini aks ettiradi. Unda irqiy ziddiyatlar, tarixiy fojealar va ma’naviy pasayish tasvirlangan. Shuning uchun Folknerning poetikasi doirasida makon va zamon inson psixologiyasi hamda tarixiy ongni ifodalovchi asosiy estetik kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqot natijalari Amerika zamonaviy adabiyotini, xronotop nazariyasini va narrativ poetikani o‘rganishda muhim nazariy poydevor bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ushbu tadqiqot, kelajakda Folkner poetikasini boshqa zamonaviy yozuvchilar asarlari bilan taqqoslab o‘rganish uchun metodologik asos taqdim etadi.

ADABIYOTLAR

1. Abel, D. (1957). Frozen movement in *Light in August*. *Boston University Studies in English, 3*, 41–58.
2. Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination: Four essays* (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.
3. Bergson, H. (1910). *Time and free will: An essay on the immediate data of consciousness*. George Allen & Unwin.
4. Faulkner, W. (1950). *Collected stories of William Faulkner*. Random House.
5. Halizev, V. E. (2002). *Teoriya literatury* [Theory of literature]. Vysshaya Shkola.
6. Kartiganer, D. M. (1970). The Sound and the Fury and Faulkner's quest for form. *ELH, 37*(4), 613–639.
7. Khursonov, D. (2018). Lirik va epik turda xronotopning o'ziga xosliklari. *Xorijiy filologiya, 3*(68), 45–52.
8. Lotman, Y. M. (1977). *The structure of the artistic text*. University of Michigan Press.
9. Tamarchenko, N. D. (Ed.). (2008). *Poetika: Slovar aktualnykh terminov i ponyatiy* [Poetics: Dictionary of current terms and concepts]. Intrada.